

Tarihselcilik ve Evrenselcilik üzerine düşünceler...

Epey zamandır gündemde olan veya zorla gündemde tutulan bir tartışma olması nedeniyle, insan ister istemez bu konudan pek uzak kalamıyor. Ben de tarihselcilerin ve karşıtlarının tezlerine göz atıp kendi oturtmaya çalıştığım Yeni Anlayış çerçevesinde görüşleri değerlendirmeye ve kendime tatminkâr bir cevap bulmaya çalışıyorum epey süredir...

Öncelikle şunu söylemek isterim ki; Kur'an metnini anlamak mevzusu üzerinden başlatılan bu tartışma konusunda net iki zıt kategori yok. Yani evrenselcilik ile tarihselcilik diyalektik çalışmıyorlar. Aksine, birbirlerinin içinde karşı taraftan öğeler ve yöntemler barındırıyorlar. Mevzunun aslında çok ciddi ve temelli olarak ele alınması gerekirken, bizim reyting-reklam-para üçgeninde işleyen medyamıza fazlaca düştüğünden, bireysel şovenizmin, idrak sıkıntılı vasatlığın da kurbanı olmuş gibi görünüyor konu. Bazı zatlar, sırf akıl yürütmeye gayret ettikleri için cahil sürülerin önüne atılmış, ölçsüz linç ediliyor; kimileri ortamdaki istifade kişisel hesaplarının, egolarının peşine düşmüş... Olan yine dine bir musibet gelmesi şeklinde cereyan ediyor maalesef ve pek çok insan için bir fitne (alıkoyucu) özelliği taşıyor bu tartışma ve maalesef taraflar da medyadaki tartışma ve üstün gelme şehvetiyle ifrata kaçmakta bir beis görmüyor, kendilerini rezil rüsva ediyorlar. İnsanlar da sonuç olarak, okun yaydan fırlaması gibi dinden kaçıyorlar veya ciddi mesafe alıyorlar...

Hâlbuki iki yaklaşımın da tanımı, söylemi ve problem alanı net olarak yapılabilir veya ifade edilebilse, sanki bir nebze çözüm adına daha dengeli bir yol alınabilir gibi görünüyor.

Evrenselcilik; malum Kur'an vahyinin ezelden- ebede tüm âlemleri kapsamaması ve güncelliğini her an koruması üzerine bir düşünce/inanç yapısı. Kur'an'da ise evrensel hakikâtlere olduğuna neredeyse hiçbir tarafta şüphe yok. (*Zaten Tarihselciler de pek çok noktada bu okumanın evrensel olana ulaşma amacı taşıdığını belirtiyorlar.*) Mesele daha çok ahkâm ayetlerinin fikhî yol göstericiliğinde başlıyor çoğunlukla. Şu da bir gerçek ki evrenselci görüş de aslında ayetlerin evrensel anlamını veya anlam katmanlarını açığa çıkarmaya çalışırken tarihselci okumaya başvuruyor. Yani kelimelerin 7.yy. Arapça kavramlarına, ya da Sami dillerdeki etimolojisine başvuruyor. Ya da en basitinden esbâb-ı nuzûl referanslarını kullanmakta, çağın sosyolojisine, politik konjonktürüne göre 'Bağlam' yorumları yapmakta kesinlikle bir beis görmüyor. Çünkü bir metindeki Sözcükten, Kavram ve Olgulara ulaşmanın yegâne yöntemi de bu zaten. (*Mesela Evrenselciler de Nesh konusunda zamansal değişimleri aslında kabul ediyorlar, kadın hukuku kısmında zamansal olarak bir gereklilik vs. gibi çıkarımlar yapıyorlar, Hz. Ömer'in ganimet içtiğine doğrudu diyerek tarihselci bir açılım barındırabiliyorlar... Yani özetle, evrensel bir hüküm ve anlayış çıkarmak için tarihselci okumayı araç yapıyorlar...*)

Aynı şekilde tarihselci dediğimiz taraftaki kişiler de Bağlam sorgulaması ile ayetleri zamansal cenderede sıkıştırırken bazı ayetlerde de evrensel hakikâtlere de gidebiliyorlar. (*Sıklıkla*

verdikleri Zarf-mazruf örneği gibi vs. yani tasvirler tarihsel-şekilsel olarak zarftır ve tarihseldir, bizim içindeki mazrufu-evrenseli çıkarıp güncele uyarlamamız lazım diyorlar.)

Bu kısa özet kıyaslama sonucunda dahi, aslında ilk olarak yapılması gereken bu iki ekolün birbirinin zıddı olmadığını kabul etmek olarak gözüküyor. Aksine ortak yöntemler ve anlayışlar içindeyken sadece aşırı uçlarda ciddi bir tenâkuz başlıyor ve her iki yaklaşım da aslında birbirine biraz muhtaç olduğu için diğerinden tamamen bağımsız ve tutarlı bir bütünlük oluşturamıyorlar. Evrenselciler; ahkâm ayetlerindeki, bugünün anlayışı ile açıklanması zor olan konulara; yani cariye hukuku, el kesme, ganimet, haram aylar vb. konulara tam bir cevap veremiyorlar, ya da verseler de zayıf rivayetlere ve zorlama yorumlara dayanmak zorunda kalıyorlar. Tarihselciler de aslında lokal gözükken bu tarz sorunlara bir cevap veriyor gibi gözükseler de Kur'an'ın bütününde çok büyük bir sistemsel tutarlılık zaâfiyeti sergiliyorlar. Daha özet bir ifadeyle Evrenselcilik lokal alanlardaki çözümlemeye muhtaç iken, Tarihselcilik ise bütüncül bir çözümlemeye muhtaç gözüküyor. Çünkü bazı ayetlere bu çağın gerisinde derken, hangi hükmü ne kadar geçmişte bırakacağız, ya da bu reddin ölçüsü ne olacak gibi sorularda kesinlikle bir yöntem ve belirlilik sunamıyorlar ve bu nedenle çok sosyal-kaotik bir alana doğru gitmeye de çok müsait duruma geliyorlar. Zaten şu anda gelinen tabloda da bazı ayetlerde Peygamber katkısı olduğu vs. gibi iddialara kadar gitmiş durumlar... (Vahyin manası ve lafzı gibi konular..)

Tartışma konularına ise biraz bakmak gerekirse;

Evrenselcilik açısından cevap verilmesi gereken konulara, yani Tarihselcilerin öne sürdüğü problem alanlarına biraz göz attığımızda, göze en fazla çarpan konular şunlar gibi gözüküyor:

-Kur'an'daki cennet tasvirlerinin tamamen devrin Arap algı ve beğenisine göre şekillenmiş olması. (Gölge vurgusu, su vurgusu, çadır vurgusu, altın bilezikler takma vs..) ve İmam Maturidi'nin de kendi tefsirinde bizzat bu ayetler hakkında tarihselci bir yorumlama yaparak, devrin Arap erkeklerinin kollarında altın bilezikler ve ipek elbiseler gibi şeyleri sevdiklerini belirtmesi... (Ör: Fâtır-33)

-Nur-58 ayetinin hükmü hakkında; 3 vakitte, mahrem kişilerin yanınıza müsaade alarak girmesi konusu. Bu ayetin de daha Asr-ı Saadet devrinde hükmü sorgulanan bir ayet olması... Sahabeler de Abdullah İbn Abbas'a, kimse bu ayetle amel etmiyor diye sorduklarında, kendisi de eskiden evlerinde kapı veya duvarlar olmadığından bahsetmiş ve şu an zaten oturduğumuz hanelerde ayrı bölümler olduğu için hükmünün kalktığını belirtmiş. (Bilinen ilk yorumlamaya dayalı nesh örneği.)

-Haram aylar hukuku... (Bakara 190-195, Tevbe-5, 36) Kur'an'da geçen haram aylara uyulmadığı pek çok kesin örneğin bulunması...

'Peygamberimiz, Bedir savaşı öncesi keşif yapması için Abdullah İbn Cahş komutasında küçük bir birliği göndermişti. Birlik yolda bir grup müşrik ile karşılaşmış ve Cemaziyelahir ayının son günü diye onlarla savaşmıştı. Hâlbuki o gün haram ay olan Receb'in ilk günüydü. Müşrikler bunu dillerine doladılar. Muhammed, Haram ayın hürmetini çiğnedi dediler. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu. Ayetle yüce Allah, müşriklere şöyle cevap verdi: Evet haram ayda savaş haramdır, ancak siz Müslümanları sırf iman ettikleri için yurtlarından sürüp çıkarmanız, onların Kâbe'ye ibadet için girmelerine izin vermemeniz, onların dinlerini yaşamalarına engel olmanız daha büyük bir günahtır.

Siz yanlışlıkla haram ayın ilk gününde savaşan bir Müslüman birliği hakkında dedikodu yapacağınıza, kendi yaptığınız zulümleri düşünün! Kendiniz zulüm ve haksızlıkların içinde yüzerken, Müslümanları dilinize dolamayınız! Daha düne kadar, siz müşrikler, bile bile, göz göre göre haram ayların yerlerini değiştiriyordunuz. Bunu ne çabuk unuttunuz da bir grup müminin yanlışlıkla yaptığı bir şeyi dilinize doluyorsunuz!?’

Batn-ı Nahle hadisesi... Bakara, 217 inmesi... Ve müşriklere cevabın sabit bir ilkesellikten ziyade biraz politika/cerbeze içermesi...

-Kur'an'da zekât verilecekler arasında açık bir şekilde zikredilen Müellefe-i Kulüb (kalbi İslam'a ısındırılacaklar, yeniler vs.) grubuna olan uygulamayı Hz. Ömer'in kaldırması, yani kurumsal bir nesh ya da tecdîd...

-Kur'an'ın da bizzat 23 senelik bir nüzul yolculuğunda zamansal olarak farklı idrak seviyeleri gözlemlenmesi konusu... Örnek vermek gerekirse; İlk surelerde muhataplarına daha fazla cennet, hediye, ödüllendirme gibi daha somut/çocuksu vaatler ile hitap ederken son surelerde daha soyut/olgun vaatler verilmesi. (*Son surelerde; cennetten öte, bunlardan daha da iyisi Rıdvan'dır, yani Allah'ın hoşnutluğudur vs. gibi*) ve yine surelerin akışında zamansal şartların politik izlerinin olması... Dinin ilk yayılmaya başladığı zulüm ve baskı döneminde, dinde zorlama yoktur anlayışından, orta dönemde (*Medine*) senin dinin sana- benim dinim bana anlayışına geçiş ve daha sonrasındaki yayılma ve genişleme dönemlerinde ise küfür ile devamlı savaş vb. gibi) ve yine ilk başlarda Ehl-i kitap hakkında oldukça olumlu ayetler bulunurken, yaşanan süreçteki ihanetler, kötülükler sebebiyle son surelerde ehl-i kitap hakkında da olumsuz ifadelerle dönüşün izlenmesi...

-Ganimetler konusu; Hz. Ömer'in fethedilen Irak topraklarını mücahitlere paylaşmak yerine hazine toprağı olarak değerlendirmesi içtihadı... Yani devletleşen yapı ve getirdiği gereklilikler nedeniyle ayetteki açık hükmü nesh etmesi.

-Bugün uygulanması mümkün olmayan miras hukuku, cariye ve köle hukuku ile ilgili ayetler...

-Hayız görmemiş kadınların iddet süresi ile ilgili ayet (Talak-4) ve bundan türetilen çocuk yaşta evlilik tartışmaları...

-Hırsızlık cezası olan el kesme... Ve yine buna benzer Recm cezası meselesi... Kısasa kısas hakkı...

-Kadına son çare olarak vurulması konusu...

-Birbiri ile tutarsız olduğu iddia edilen nesh konuları... (1 müminin 10 kâfire galip gelmesi, başka yerde 2 kâfire galip gelmesi vs.)

-Allah tasavvurundaki somutçu /temsil ifadelerin her devrin anlayışına veya seviyesine göre farklı algılanması. (Allah'ın elleri, ayakları, gökte olması, arş konusu vs.) Örneğin, bugünün genel kabul edilen 'Allah her yerde hazır ve nazırdır' ifadesinin, zamanındaki mezhep imamlarınca dahi zındıka olarak addedilmesi... yani zamanın bilimsel algısına ve dünya bilgisine göre göklerin, arşın ve metafizik tasavvurların ve inanışların değişmesi...

-Ve pek çok tasvirin, açıklamanın, yorumun; devrin kültür coğrafyasındaki olgular ile anlaşılabilir olması. Örneğin; Kadınlar sizin tarlanızdır ayeti, (*devrin Arap kültüründeki tarla çağrışımı...*) Develere hiç bakmazlar mı? (*bugün dünyanın %90'ının deve görmemesi gibi...*) pek çok spesifik örnek mevcut zaten bu alanda...

Özetle; aslında ideal olarak (ifratlara kaçmadan) Tarihselcilik dediğimiz yaklaşım Kur'an metinlerinin bugünün akıl ve bilgi düzeyi ile anlaşılmasında ya da uygulanmasında karşılaşılan problemlerin bir tespiti. Bunun için de öne sürülen yöntem zaten ayetlerin Zamansal Bağlam'ını anlamak ve bu ilişkiyi bugünün şartlarına taşıyabilmek. Riskli alanları ise taşınamayacak konuları, bu tarihte kalmıştır veya bugün hükmü yoktur diyerek Nesh etmek. Tehlikeli tarafı ise bazı ayetleri Reddedebilecek noktaya gelmek, Çıkmazı ise Kitab'ın bütünselliğini koruyamamak... Yani bugünkü tartışmalara kısaca bir göz atıldığında, farklı aşamalarda yorumlara doğru bir yolculuk oluşturduğu kolayca anlaşılabilir. Ama burada önemli ve samimi olan aşama, ilk olan aşama yani problem tespiti, ayetlerin bağlamı ve bu ilişki ile güncel bir Yeni Anlayış oluşturup oluşturulamayacağıdır zannımca. Zaten bu bölümü kendimize odak noktası aldığımızda Tarihselcilik, Evrenselciliğin bir zıddı değildir kesinlikle. Belki Tarih-üstüçülük denilebilir tarihselciliğin zıddı olarak. Yani devrin şartları ve anlayışından bağımsız olarak ayet ne diyorsa bugün de o geçerlidir demek olabilir ancak. (Köle hukuku, cariye hukuku işletmek, el kesmek vs. gibi..) Zaten bu çağda da bunu diyen hiçbir akl-ı selîm insan yoktur sanırım. 'Akl-ı selîm' diyorum çünkü bugün biliyoruz ki bazı insanlık dışı radikal oluşumlar da bu alanları sû-i istimâl ederek iş görüyorlar ve Din'in kanayan en büyük yaralarını oluşturuyorlar. (*Tarihselci okumanın aslında bu alanı daraltma gibi bir potansiyeli olduğunu da unutmamak lazım.*)

Ait olduğumuz İslam anlayışı, yani denge ve sırat-ı müstakim prensibi gereği iki tarafın da ortak bir noktada ve anlayışta dengelenebileceği ve barıştırılabileceği (*silm*) görüşündeyim.

Evrenselci anlayıştaki insanlar zaten hâl-i hazırda tarihselci okuma yapmalarına rağmen, tarihselcilerdeki ifrat noktalarından dolayı şiddetli bir Reddiye yarışında gözükyorlar. Hâlbuki tarihselci okuma ile yapılan problem tespitleri aslında gayet evrensel problemler ve çoğu da acil cevap verilmesi gereken, bugünün kanayan yaraları adetâ.

Bu noktada başlangıç noktası olarak Kur'an'da hem evrensel değerlerin hem de lokal, zaman ile mukayyet kılınmış hususların var olduğunu düşünüyorum. Ama bunu asla bir zafiyet, ya da tutarsızlık olarak telâkki etmiyorum. Çünkü yaratım tamamen değişim ve dönüşüm üzerine kurulu bir mekanizma ve devamlı kemâlâta doğru koşuyor. Gaybî bir literatürün (sonuçta zaman üstü) bir tecellisi olarak değerlendirdiğimiz somut Mushaf, alem-i şhadette zaman kaydına alınmış alınıyor zaten, bâki olan ise Vahy'in dinamik ve zamanlar üstü manası olan Kur'an. Aynı tohumun farklı lokasyonlarda ekilmesiyle, o toprağın besinlerine, güneşine, suyuna göre nasıl farklı mahsuller elde ediliyorsa, Vahiy- mana çekirdeği de atıldığı her toprağın dili-algısı-seviyesi ve kültür haritasına göre somut şekilleniyor. Bu da evrenselci anlayışın içinde bir tarihselci Bağlam okumasını gerektiren ana sebebi oluşturuyor zaten.

Diğer taraftan da yine 'aynı kaynaktan' tüm insanlığa verilmiş olan Akıl'ın da asla Vahiy ile çelişmemesi gerekiyor. Yani insanlığın ortak aklının oluşturduğu dünya bilgisi ile kâinatın ortak akli olan Vahiy arasında bir tenakuz olmaması gerekiyor ki biz Tevhîd inancımızı sabit

ve tutarlı kılabilirim. Bu konuda da pek çok kadim ulemânın da yol göstericiliği ile biliyoruz ki Akıl ve Vahiy arasında bir örtüşürme, dindarlar için yüzyıllardır en büyük gelişim ve dönüşüm alanı. Fahreddin Razî'nin 'Akıl evvel, nakil müevveldir' düsturu, yine Bediüzzaman'ın 'Akıl ile Nakl çelişirse Akıl esas alınır, Nakl tevil edilir' düsturu bu konudaki en açık ve önemli yol göstericiler... Burada ilginç olan nokta ise, pek farkında olmasak da, bu düsturun aslında 'itikâdî' alanlarda yüzyıllardır sorunsuzca uygulanıyor olması. Problemlili olan veya problemlili gözükene ise Fıkıh'ta pek uygulanmamış olması. (Zaten tarihselci argümanlara bakıldığında hepsinin fıkhi meseleler olduğu kolayca görülebilir.) Yine yazının başlarında bahsettiğim gibi Allah tasavvuru tamamen çağların dünya bilgisine göre şekillenmiş ve ayetler buna göre yorumlanmış. Dünyanın düz olduğu hâkim bir görüş iken ona uygun ayet tefsirleri yapılırken, bilimsel bilgi değişince ayet tevilini ona göre şekil almış. Allah göktedir anlayışı hâkimken Allah her yerdedir diyenler hakkında fetvalar dahi verilmiş, sonra ise tam tersine dönmüş durum... Yine çok güncel bir örnek; geçtiğimiz yıla kadar ayetten (Nahl-15) Dağların depremleri engelleyen, yeryüzünü tutan bir yapı olduğu yorumu çıkarılırken, bilimsel- güncel dünya bilgimiz ışığında ayetin yorumu tam aksi yönde değişmiş oldu. Ama zorlu ve problemlili bir alan olduğu aşikâr olan Fıkıh alanında ise günümüze kadar pek böyle bir dönüşüm görmek mümkün değil maalesef. Köleliğe karşı, üzücüdür, o kadar teşvik ve yönlendirme de olmasına rağmen hiçbir Müslüman veya dindar topluluktan, dünya tarihinde bir tepki gelişebilmiş değildir. Aksine pek çok kötü örnekleri de vardır. (Abbasi devrinde siyahi köle isyanları vs. 2 milyon siyahi köle katliamı vb.) Geçmişe gitmeyelim, daha da üzücüsü, günümüz evrensel değerlerine, insanlığın 'ortak aklının' sonucu olan İnsan hakları evrensel beyannamesine aykırı olan cariyelik kurumu, el kesme cezası, recm cezası, kadına vurma ruhsatı, buluş öncesi evlilik vs. gibi Sosyal-Fıkî konularda hâlen ortak bir söylem de gelişebilmiş değil. Aksine hâlen nefsî hesaplar uğruna bazı alanlar su-i istimale açıktır ve Müslümanlar için evrensel düzeyde kangrenleşen bir problem olarak önümüzde durmaktadır.

Eğer Kur'an evrensel diyorsak ve bunda samimi isek ve İla-yı Kelimetullah gibi bir vazife de üzerimize yüklüyse, önümüzdeki en büyük görev, elimizdeki Vahiyi, insanlığın ortak aklının evrensel Dünya bilgisi ile örtüşürmek ve bunun için seferber olmaktır. Mevcut Evrenselci yaklaşım olsun, tarihselci yaklaşım olsun, iki tarafın da çıkış noktası aslında en büyük sancı olan ortadaki Nakl ile Akıl örtüşürmemeye problemleridir ve geç kalındıkça su-i istimallerin artması tüm inananları ya da inanmak isteyenleri derin bir karanlığa gömmektedir.

Bu konuda asrımızın en önemli rehberlerinden Risale-i Nur'a göz attığımızda iki farklı ilginç örnek karşımıza çıkmaktadır. İlki Kastamonu Lahikası (159'da) Üstad'a bir şer'i bir miras konusu hakkında, devrin yeni olan Medeni kanun'u ile olan bir çelişki sorulduğunda şöyle bir cevap veriyor;

İkinci suâl: *Risale-i Nur'la münasebettar bazı zâtlara acıdım. "Neden pederinin malından hakkı iki sülüs iken o haktan kısmen mahrumiyete kader-i İlâhî neden müsaade etti?"*
Gelen cevap: *Şu asırda, öyle acip bir aşulamakla, ebeveynine hürmet ve peder ve validesinin şefkatlerine mukabil, bilâ kayd ü şart kemâl-i hürmet ve itaat lâzım iken, ekseriyetle o hakikî hürmet ve itaat bozulduğundan, iki sülüs almaktan zulmen mahrum edildiler.*

Kader, bunların kusuruna binaen müsaade etti. Kızlar ise, gerçi başka cihetlerde kusurları çok, fakat zafiyetlerine binaen himayetskâr ve şefkatkâr ellere ziyade muhtaç

bulduklarından, hürmetlerini peder ve validelerine karşı ihtiyaçlarını hassasiyetle bir cihette ziyadeleştirdiklerinden, beşerin zâlim eliyle, kardeşlerinin kısmen haklarını, muvakkaten onlara vermeye müsaade etti.

İlginçtir Üstad, Medeni Kanun'daki duruma reddiye vermek yerine tarihsel bir süreçte erkek evlatların büyüklerine itaat ve hürmette kusur ettiklerini ve buna karşın kız evlatların daha vefakâr davranmaları sebebiyle böyle bir kaderî adalet telakkisini öne sürmüştür. Metafizik bir açılım da barındırsa aslında Ahkâm hakkında bir tecdid'i kabulleniş de barındırmaktadır. Yine bu konuda ikinci önemli örnek Üstad'ın Eski Said dönemi olarak adlandırdığı, sosyal ve içtimai hayatın içinde olduğu, siyasi hareketlerle iç içe olduğu bir dönemde kaleme aldığı **Sünühat** adlı eserindeki bölüm; (orijinal metin, Sünühat sayfa18-26)

Günümüz kelimeleri ve anlayışı ile şöyle çevrilebilir:

İslam ümmetinin dini hükümlere uyma noktasında gösterdiği kayıtsızlık ve ihmalciliğin bence en önemli sebebi şudur:

Dinin, açık olan temel zaruri hükümleri ki yüzde doksan'ı teşkil etmektedir ve Peygamberin sünnetiyle de tatbik ve tasdik edilmiştir. Yoruma açık olan, ihtilaflı konular ise yüzde on oranındadır. İkisinin arasında da kıymet olarak büyük bir fark vardır. Yoruma açık olan konular (%10) altın kıymetinde ise, temel zaruri hükümler elmas değerindedir. Acaba bu 90 miktar kadar elması, 10 miktar altın değerinde kısım ile aynı tutmak veya altının gerisinde görmek ne kadar doğrudur?

Toplulukları, kitleleri bir konuda itaate yönlendiren temel etmen, bir kaynaktaki bilginin delillerinden (akla yatkın olmasından) ziyade kutsallık (soyut sonsuz duygulara hitap etmesi) algısıdır. Bu nedenle Kur'an'dan hükümler ve esaslar çıkararak din âlimlerinin kitapları da cam gibi Kur'an'ı göstermeli, aracılık veya gölge konumunda kalmamalı. (Yani dolaylı yollarda takılmadan, direk soyut ve kutsal olanla bir bağ kurmalı)

Mantiken, bir zihin ilk olarak sonucu-ürünü teşhis eder ve oradan arkasındaki sebebi görür veya sebebe yönelir. O ürünü veren sebebin arkasındaki ilk gerekçeyi ise normal bir şekilde hemen görmez. Bunun için ayriyeten konuya yönelmesi ve düşünmesi gerekir.

Aynı bu şekilde, zihinlerin ürün-sonuç olarak idrak ettikleri Fıkıh/Şeriat kitaplarıdır. Bunların delili olan arkasındaki ilk sebep ise Kuran'dır. İnsanları bir şeye yönlendiren, vicdanını harekete geçiren ise Kuran'ın da arkasındaki ilk gerekçe olan Kutsallıktır. (Sonsuz soyut, aşkınlık). Yani özetle Kur'an'a da teveccüh etmesinin sebebi insanüstü, aşkın ve sonsuz olan bir kaynaktan gelmesidir.

Toplulukların – kitlelerin ilgisi ve dikkati, kitapların yani somut ürünlerin üzerine yoğunlaştığından, arkasındaki sebebi çok nadiren düşünür. Sebebin arkasındaki ilk gerekçeyi ise çok daha nadiren... Bu nedenle, aşkın ve sonsuz olanla bağ kuramayan vicdanlar lakaytlığa alışır ve duyarsızlaşma başlar.

Hâlbuki dini esaslar ve zaruretler anlatılırken doğrudan doğruya Kur'an gösterilseydi, zihin doğal olarak vicdanları harekete geçiren, bağlanma şevki veren kutsallığa (aşkın ve soyut sonsuz olana) yönelirdi. Ve bu suretle kalplerde de bir hassasiyet duygusu gelişir ve Kur'an da yapılmış olan ikaz ve uyarılara da kayıtsız kalınmazdı.

Demek ki, Fıkıh/şeriat kitapları birer cam gibi kutsallığı göstermeleri gerekirken, taklidi iman sahiplerinin elinde, zamanla şeffaflıklarını da yitirerek adeta kutsallığa birer perde olmuşlardır. Kuran'a direk bir tefsir – yorum olmaları gerekirken meseleleri düzenleyen, tasnif eden referans kitaplara dönmüşlerdir.

Bu konuda kitlelerin bakışını, vicdanları harekete geçiren, mucizevi ve kutsal olan Ezeli hitaba yani Kur'an'a çevirmenin 3 yolu vardır:

1. Bu kitapların yazarlarına yönelmiş olan (aslında hak ettikleri) derin saygı ve hürmeti, ifrata kaçmadan eleştiriler getirerek kırmak ve arada perde olmalarını engellemektir. Ama bu yöntem tehlikeli, yazarına ise insafsızca ve zalimane bir tavrıdır.

2. Uzun soluklu bir plan dâhilinde, özel bir eğitim ve dönüşüm sayesinde Fıkıh/Şeriat kitaplarını birer tefsir formatına dönüştürüp içinde Kuran'ı göstermektir. Selef-i Müçtehidinin, Muvatta, Fıkıh-ı Ekber kitapları gibi... Mesela bir insan İbn-i Hacer'i okumaya yöneldiğinde Kur'an'ı anlamak ve ne dediğini öğrenmek amacıyla yönelmeli, yoksa İbn-i Hacer'in ne dediğini anlamak amacıyla olmamalı. Bu ikinci yol ise zamana muhtaçtır.

3. Yahut kitlelerin dikkatini, tasavvuf büyüklerinin yaptığı gibi aradaki perdenin üzerine çıkarıp, orada direk Kuran'ı göstermek ve Kuran'dan çıkacak ürünleri direk ondan istemektir. Bir fıkıh âliminin sohbetine kıyasla bir gönül ehlinin, tasavvuf âliminin sohbetinin daha tatlı ve çekici olması bu sırdandır.

Şurası da kesindir ki kamuoyunun bir şeye biçtiği değer, gösterdiği teveccüh ve ilgi o şeyin mükemmelliği veya uygunluğu ile orantılı değildir. Daha çok ihtiyacı derecesindedir. Bir saatçinin bir âlimden daha fazla ücreti olması da bunu teyit eder. (Bir evin bir kitaptan pahalı olması vb.)

Eğer bu Müslüman toplumun, dini gereklilikleri ve fıkhî mevzuları direk Kuran'a yönelmiş ve onunla bağ kurmuş olsaydı, binlerce esere ve kaynağa bölünmüş olan bu başvuru ve itibar direk Kur'an üzerinde toplanmış olurdu. Aynı şekilde tek bir ihtiyaç olarak da yönelime uğrar ve böylece kitleler üzerinde tam manasıyla etkili ve egemen olurdu. Sadece tilavetiyle mübarek addedilen bir metin olarak kalmazdı.

Bununla beraber, dinin bu yüzde doksanlık ana gerekliliklerini, diğer yoruma açık yüzde onluk kısım ile birleştirmek veya onun arkasında bırakmakta da büyük tehlike vardır. Zira Musavvibe'nin (mezheplerdeki çeşitlenmeyi hak sayan, birden fazla içtihadın aynı anda doğru olabileceğini savunan düşünce) karşısı olan Tahteci (doğru bir tanedir çeşitlenmez anlayışı, kendi inandığını mutlak doğru saymak diğerlerini hata ve yanlış kabul etmek) ekolden birisi de der ki; 'Mezhebim hak olan yoldur, ama hatalı olma ihtimalim vardır. Başka mezhepler ise hak değildir ama savap (doğru) olma olasılıkları da var...'

Hâlbuki avam-geniş kitleler mezheplerin, bir araya getirilmiş, gerekli hükümlerin bir paket olarak sunulduğu teorik birer içtihad olduklarının farkında olmadığından, bilinçsizce ya da öyle sanarak Tahtie anlayışını hayatına yaymış olabilir. Bu ise büyük bir tehlikedir. Bence, Tahtecilik insanın kendini beğenme marazından doğan, düşünceyi kendi tekelinde tutma hastalığıdır. Ve Kur'an'ın kapsayıcılığından ve varlığın tüm katmanlarına hitap eden evrensel bir hitap oluşundan habersizlik, yani gaflette olmaktır.

Hem de Tahtecilik fikri, su-i zannın (ötekiler hakkında kötü düşünme) ve tarafgirlik hissini de sebebi olduğundan, Müslümanlar için lazım olan dayanışma, kalplerin ve ruhların birliği, birbirini kardeşin bilme gibi gerekliliklerde büyük yaralar açmıştır. Hâlbuki vazifemiz hüsn-ü zan beslemek, muhabbet duymak ve birlik olmaktır.

Bu meseleyi yazdıktan biraz zaman sonra, bir gece rüyada Cenab-ı Peygamber efendimizi gördüm. Bir medresede, onun yüce huzurunda bulunuyordum. Hz. Peygamber bana Kuran'dan ders vereceklerdi. Kuran'ı getirdikleri sırada, Hz. Peygamber (s.a.v) Kuran'a hürmeten ayağa kalktılar. O dakikada, bu ayağa kalkmanın, ümmeti irşad için olduğu birden hatırıma geldi.

Daha sonra bu rüyayı salih bir zâta anlattım. Şu şekilde tabir etti: 'Bu büyük bir işaret ve müjdedir ki, Kuran-ı Azîmüştan layık olduğu yüce mevkii bütün dünyada kazanacaktır.'

Ayet-1

"Onların yönetim biçimi, aralarında yaptıkları istişare iledir." Şûrâ, 42:38.

Ayet-2

"İşlerinde onlarla istişare et." Âl-i İmrân, 3:159.

Not: Meşrutiyetten önce bu fikri Jön Türklere teklif ettim, kabul etmediler. On iki sene sonra tekrar teklif ettim, kabul ettiler. Lâkin Meclis feshedilmişti. Şimdi İslam âleminin bu merkez noktasına tekrar sunuyorum.

Tarih bize gösteriyor ki, İslam alemi ne zaman dine-kutsala tutunmuşsa o derece ilerlemiş ve gelişmiş ve de ne zaman dinden-kutsaldan uzaklaşmışsa dünya ölçeğinde o kadar gerilemiştir. Diğer dinlerde ise tam tersine kuvvetli dindarlık dönemlerinde vahşet açığa çıkmış, dindarlık azaldığında ise medenileşme ve ilerleme oluşmuştur.

Peygamberlerin de çoğunun doğudan çıkması, ezeli kaderin bir işaretidir ki, doğu toplumlarının hissiyatına hâkim olan duygu dindir. Bugün İslam âleminde yaşanan bazı belirtiler de gösteriyor ki, İslam âlemini de uyandıracak, şu zilletten (rezil durumdan) kurtaracak olan yine dindir. (soyut değerlerdir)

Hem şu da kesin görüldü ki, bu İslam devletini (Osmanlı zamanı) bütün öldürücü darbelere ve savaşlara rağmen yine o duygu korumuştur. Bu konuda batı toplumları ile kıyaslanamayacak farklı bir özelliğe sahibiz.

Saltanat (maddi otorite) ve Hilafet (manevi otorite) bizde tek bir parçadır. Ama farklı yüzleri vardır. Yani bizde padişah (lider-muktedir) hem sultandır hem halifedir ve İslam âleminin de bayrağıdır. Maddi otorite (saltanat) itibariyle 30 milyona hitap ederken, Manevi liderlik olarak 300 milyon ferdin arasındaki kutsal bağı, dayanak noktası ve yardımcısıdır. Saltanatı yani maddi otoriteyi sadaret (hükümet), hilafeti ise meşihat (din işleri kurulu) temsil eder.

Sadaret (devrin hükümeti) üç önemli meclise (şura- danışma kurulu) dayanıyor ve yine de yeterli olmuyor. Halbuki böyle inceleşmiş meseleler, karmaşıklaşmış durumlar içinde, içtihad ve fikir alanında müthiş bir kargaşa mevcut iken, modern medeniyetin ahlaki çöküşü ile beraber meşihat tarafı (din işleri kurulu, âlimler şurası) tek bir şahsın içtihadına (ya da insâfına) terk edilmiş.

Bireyler dışarıdan gelen etkilere (modernite, ahlaki çöküş, dünyevilik vb.) karşı daha az dayanıklıdır. Yine bu dış dalgalara kapılmak suretiyle çokça dini değer ve gereklilikler terk edildi, yani moderniteye feda edildi.

İşlerin daha basit olduğu, taklit ve teslimiyetle işlerin yürüdüğü zamanlarda bile, düzensiz bile olsa, meşihat kurumu bir meclise (kurula) dayanırdı veya en azından kazaskerler gibi çok önemli ve etkili şahıslara dayanırdı. Şimdi ise, işlerin zorlaştığı ve karmaşıklaştığı, taklidin iş görmediği, dine uymanın gevşediği bu zamanda nasıl tek bir kişiye dayanabilir?

Zaman gösterdi ki, hilafeti (manevi otoriteyi) temsil eden meşihat kurumu yalnız İstanbul veya Osmanlılara ait değildir. Tüm İslam âlemini kuşatan büyük ve geniş bir müessesedir. Bugünkü bu sönük vaziyeti ile, değil koca İslam âleminin, belki yalnız İstanbul'un irşadına bile yeterli olmamaktadır. Öyleyse bu kurum öyle bir hale getirilmelidir ki, tüm İslam âlemi ona güvenebilsin.

İslam âlemine karşı dini vazifesini hakkıyla yapabilmesi için hem bir güvenilir kaynak olmalı hem de topluma ayna olmalıdır.

Eski zamanlarda değiliz. Eskiden hüküm sahibi, muktedir olan tek bir şahıs idi. O muktedirin müftüsü de onun gibi tek bir şahıs olabilirdi, onun fikirlerini düzeltir veya ayarlardı. Şimdi ise zaman topluluklar (toplulu hareketler, cemaatler) zamanıdır. Yönetici olan güç, topluluğun ortak iradesinden çıkmış, duygulardan arınmış, duymayan görmeyen bir kolektif güçtür ki, meclisler bu gücü temsil eder.

Böyle bir kolektif muktedir gücün müftüsü de (din işleri otoritesi) yine onunla aynı özelliklere sahip (kolektif), yüksek bir ilmi meclisten oluşan bir tüzel kişilik olmalıdır. Ta ki sözünü diğer tarafa iştirebilsin ve dinin alanına giren konularda toplumu doğru ve dengeli yola yönlendirebilsin. Yoksa tek bir olağanüstü, dâhi bir birey de olsa topluluklar veya tüzel kişilikler karşısında bir sivrisinek kadar etkisiz kalır. Böylesine önemli bir fonksiyon bu denli sönük ve işlevsiz kalmakla İslam'ın temelini ve özünü tehlikeye maruz bırakıyor.

Hatta diyebiliriz ki, bugün bu dindeki zaaf ve dinin gerekliliklerine karşı gösterilen duyarsızlık ve dini konulardaki karmaşa, meşiat (dini kurul-meclis) kurumunun zaafından ve sönük olmasından kaynaklanmıştır. Çünkü bir insan bir konudaki görüşünü, tek bir kişiye dayanan bir meşiat karşısında değiştiremeyebilir. Ama geniş bir meclise dayanan bir söz, fikir birliği karşısında dâhi bile olsa içtihadından vazgeçebilir, ya da o fikir sadece ona özel olarak kalır ve fikri bir kargaşa oluşmaz.

Her kabiliyetli ve donanımlı insan içtihad yapabilir. (Dini konularda yeni anlayış, yeni hüküm çıkarma) Ama bu içtihad onun kişisel bir düsturu olur ancak, sonrası için toplulukların onayına ve görüş birliğine ihtiyacı vardır. Manevi liderlik zaten bu sırra erişmiş olur. İslam hukuk pratiklerinde de toplumun onayı ve âlimlerin görüş birliği bir fetva kaynağı olduğu gibi, aynen şimdi de bu kargaşa ortamı için böyle bir çözüm mekanizmasına ihtiyaç vardır.

Sadaret (maddi hükümet) ve meşiat (dini otorite) bir bütünün iki yüzüdür. Eğer bu İslam devletinin (Osmanlı) iki tarafı eşit olmazsa ileri gidilemez. Gidilse de böyle karanlık, somutçu, niceliksel bir medeniyet uğruna tüm kutsal değerler terkedilmiş, feda edilmiş olur.

İhtiyaç her işin üstadıdır. (İleri götüren, olgunlaştıran, harekete geçiren). Böyle bir dini meclise ise çok şiddetle ihtiyaç vardır. Hilafet merkezinde (o zaman İstanbul idi) oluşturulmazsa, kaçınılmaz olarak başka bir yerde oluşacaktır. Bu meclisi oluşturmak için öncesinde yapılması gereken, bir İslami cemaat teşkilatı kurulması ve vakıfların meşihata (dini kurul) bağlanması gibi işler uygun gözüktükse de, en temelden başlanıp bu işler sonrasına bırakılsa da yine amaca ulaşılabilir. Çalışma şekilleri hem sınırlı hem de biraz iç içe ve karışık olan âyan ve mebusan meclislerinin (Meşrutiyet devri kurumları) resmi vazifeleri itibariyle bu konuya ancak dolaylı olarak etkileri olabilir, Hâlbuki aracısız, doğrudan doğruya bu büyük vazifeyi yerine getirecek halis (ihlâslı, samimi) bir İslam meclisi (şura, danışma kurulu vb.) kesinlikle gereklidir.

Bir şey uygun olduğu alanda çalıştırılmaz veya kullanılmazsa körelmeye başlar ve istenilen sonucu da vermez. Aynı şekilde, önemli bir amaç için kurulmuş olan Dârü'l Hikmeti'l İslamiye'yi (1918-22 arasında faaliyet göstermiş, şeyhülislamlığa bağlı İslam akademisi tarzı bir ilmi bir kuruluş) şimdiki sıradan ve işlevsiz bir komisyon durumundan kurtarıp, bu meşihattaki (önerilen şura-meclis) dairelerin başkanları ile beraber bu meclisin ana üyelerinden kılmak ve diğer İslam dünyasından da 15- 20 kadar dinen ve ahlaken güven kazanmış seçkin alimleri bu oluşuma katmak bu büyük görevin esaslarını teşkil eder.

Kuruntulu ve kötümser olmamalıyız. Medeniyette ilerleme ve gelişme uğruna din-kutsallık feda edilemez. Bu ilerleme için dinden vazgeçmeyi şart koşan medeniyete de lanet olsun. (Her ikisinin beraberliğidir makbul olan) Korku ve zayıflık dışarıdan gelen bu olumsuz- düşmanca etkileri cesaretlendirir ve arttırır. Zarar etme ihtimali olduğu için, kesin olan bir Faydadan da asla vazgeçilmez. (Vazgeçilmemeli.) Tevfik (başarı- sonuca ulaşma) sadece Allah'tandır.

Bu bölümden görüleceği üzere Üstad, özetle, daha Osmanlı'nın son devrindeki hürriyet hareketleri zamanında dahi bu içtihad dağınıklığının ve kargaşasının en büyük zararlarından bahsetmiş ve ortak bir şura ile tekrar ele alınmasını önermiştir. İtimad edilen, İslam dünyasını kapsayan, (*vakıflarca finanse edilen*) bir model önermiştir. Bu da bir asır önce dahi günün dünya bilgisi ve ihtiyaçlarını, dini -kutsal olan alanla örtüştürme gayreti olarak çok önemlidir. Mevzuyu bugüne taşıdığımızda durum çok daha vahim, sorunlar çok daha çetin ve yıpratıcı düzeydedir. Yine Üstad'dan ilhâmen denilebilir ki Tarihselci/Evrenseldi okumalar arasında açığa çıkan pek çok fıkhi-dini pratikler ile ilgili problemler kapsayıcı bir ilmi şura ile içtihaden güncellenmeli, belki bazıları icmâen nesh edilmeli, bazıları yeniden tev'il edilmeli, bazıları da günün anlayışı ile Bağlam ilişkisi bozulmadan amaca hizmet edecek yeni pratiklere evirilmelidir. Yoksa bu kargaşa ve karamsar ortam, kutsaldan uzaklaşan insanlığı git gide çöküşe sürüklemektedir.

Vesselâm.. Biçâre kardeşiniz Gökhan Keman

Bahaeddin Sağlam'ın Notu:

Ben ise şöyle işin içinden çıkıyorum.

İncilden ve Meryem suresinden anlaşılan odur ki:

İsa mana, mesaj ve logos olarak Allahın kelimesi ve ruhudur. (4/171)

Babası yani sahibi ve müellifi Allah'tır. Evrenseldir, zamanlar üstüdür. Meryem Oğlu ve Mesih olarak tarihseldir. Babalığı Yusufur.

Kur'an da mesaj, maksat ve mana olarak Allah'ın kelimadır, evrenseldir, Müellifi Allah'tır. (Özellikle sure bağlamları nazara alındığında)

Kur'anın babası ve sahibi Allah'tır, ama anası Muhammed'in kalbidir. Babalığı ise Yusuf yani Arap kültürü ve geleneğidir. Bilindiği gibi Kur'anda ve İncilde Yusuf, Arap kültürünü temsil ediyor.

Âdem'in dil ve medeniyeti, İdris'in bilimleri İbrahim'in tevhidî (vesaire peygamberlerin her birinin bir misyonu temsil etmesi gibi.)

Arap kültürü ve geleneği ise tarihseldir. Hz. İbrahim dininden kalma ibadetler hariç